

Neviditelná práce v první linii.

## Dopady protipandemických opatření na oblast genderu a migrace

**Marie Heřmanová**

V podmínkách neoliberalismu dopadá jakákoliv krize vždy nejhůře na ty nejslabší, o tom jsme se mohli mnohokrát přesvědčit v nedávné historii. Globální ekonomická krize v roce 2008 byla na jednu stranu částečně způsobena rostoucími ekonomickými nerovnostmi, na druhé straně se však vlivem jejích dopadů a vládních zásahů, které měly tyto dopady mírnit, naopak dále prohloubily nerovnosti (např. Sturn, van Treeck 2013).

V České republice sice nezaměstnanost nevzrostla tak dramaticky jako v USA, ale narostl počet prekarizovaných pracovních pozic, tedy například práce na dohody, nuceně zkrácené úvazky a práce ve švarcsystému. Tyto výsledovatelné a měřitelné dopady ale nezasahují celou populaci stejně. Zranitelnější skupiny obyvatel, například právě lidé pracující na různé nestabilní typy pracovních smluv jako dohoda o provedení práce nebo dohoda o pracovní činnosti, jsou většinou ti první, kteří mohou přijít o práci a příjem v situaci, kdy se zhoršuje ekonomická situace. V případě protipandemických opatření zaváděných českou vládou navíc k těmto skupinám nesměřovala téměř žádná podpora, lidé pracující na DPP nedosáhli na podporu vůbec, lidé pracující na DPČ až velmi pozdě a pouze v omezené míře, a to po tlaku občanské a akademické sféry na vládu. Z debaty o podpoře navíc byli úplně vyřazeni agenturní zaměstnanci a zaměstnankyně.

Při bližším pohledu na odvětví, která byla, jsou a pravděpodobně do budoucna ještě budou krizí nejvíce zasažena, je přitom zřejmé, že lidí pracujících některým z prekérních způsobů zaměstnávání v nich může být i většina: o práci přišli lidé v gastronomii, hotelnictví a cestovním ruchu obecně, provozovatelé malých podniků a drobní poskytovatelé služeb. V těchto odvětvích často pracuje většina žen (například 83 % všech recepčních v hotelích jsou ženy, tvoří také 80 % delegátek v cestovním ruchu, ČSÚ 2019).

„Ekonomové často upozorňují na to, že v dobách ekonomických krizí ztrácejí zaměstnání hlavně muži, protože je postižená průmyslová výroba, stavebnictví a další obory s tradiční převahou mužů. Pokud si ale chceme vzít poučení z předchozí ekonomické krize, tak je to především to, že extrémně důležitá je reakce vlád na tyto ztráty – ta nakonec rozhoduje, jaké skupiny obyvatel důsledky krize pocítí nejvíce. Typicky je zachraňován automobilový průmysl. Úsporná opatření se na druhou stra-

nu dotknou třeba mezd ve státní správě, kde pracuje více žen, a na ženy také více dopadnou škrtý či zmrazení sociálních dávek, protože jsou častěji na rodičovské, doma s dětmi. Takže v důsledku je dopad krize na ženy větší,” vysvětluje Alena Křížková, vedoucí oddělení Gender a sociologie v Sociologickém ústavu AV.<sup>1</sup>

Pokud se naopak podíváme na data o odvětvích, která se během nejprísnějších protipandemických opatření ocitla tzv. v první linii, tedy lékařské a pečovatelské profese a také například pokladní v supermarketech, i zde převažují ženy – tvoří 98 % ošetrovatelek a ošetrovatelů a pracujících v sociálních službách v oblasti pobytové i domácí péče, 78 % prodavaček a prodavačů a 98 % všeobecných zdravotních sester (ČSÚ 2019).

Ženy jsou tak na jednu stranu více ohrožené výpadkem příjmů, na druhou stranu byly zranitelnější a více vystavené možnosti nákazy. K tomu je potřeba připočíst ještě další dva významné faktory – platovou nerovnost (například zdravotní sestry vydělávají v průměru o 15 % méně než zdravotní bratři, kterých jsou ovšem v celé profesi pouhá 2 %) a skutečnost, že většina péče je v českém i globálním měřítku stále vykonávána ženami.

Právě na problematice péče se dopady současné krize a prohlubující se nerovnosti dají ilustrovat snad vůbec nejlépe. Zpomalení ekonomiky, uzavření škol a školek a nápor na zdravotnická zařízení zviditelnil důležitost péče v mnoha rovinách, od té ekonomické až po její roli v rodinách. Formální péče poskytovaná ve zdravotnictví, v pečovatelských službách a ve školách a školkách se stala onou tolik vzývanou „první linií“, kde se ve velké míře odehrával boj s nákazou, na druhou stranu se kvůli omezení provozu mnoha podniků a vzdělávacích institucí výrazně zviditelnila a rovněž zintenzivnila neformální péče, jež se odehrává v rodinách, a máme často tendenci ji přehlížet. Například se zvýšila potřeba péče o seniorky a seniory v rodinách, kteří nemohli vycházet a obstarávat si běžné věci, stejně tak se pod extrémním náporům ocitli pečovatelské a pečovatelské v domovech seniorů, kteří se snažili zabránit rozšíření nákazy mezi svými klienty a klientkami. V České republice je péče o seniory a seniorky dlouhodobě podfinancována a platy pečovatelek jsou pod průměrnou mzdou – v roce 2018 byla průměrná hrubá mzda pečovatelek 27 107 Kč (oproti průměrné hrubé mzdě za celou ČR, jež činila 33 840 Kč), přičemž na tuto částku většina z nich nedosáhne. Podfinancovanost zasahuje jak sektor zdravotnictví, tak pečovatelské instituce nebo i nájemnou péči v domácnosti.

<sup>1</sup> Viz <https://www.soc.cas.cz/aktualita/dopady-opatreni-proti-pandemii-na-zeny-muze-na-trhu-prace>.

## Transnacionální péče v době zavřených hranic

Právě v posledně jmenované oblasti, tedy v nájemné práci v domácnosti, velmi často pracují ženy migrantky. Uzavření hranic a vyjednávání speciálních podmínek pro přeshraniční pracovníky a pracovnice ukázalo, jak závislý je domácí sektor péče na levné práci migrantek, nejčastěji z východní Evropy nebo Asie. Zatímco Německo vyjednávalo speciální podmínky pro české a polské pracovnice, české domácnosti často spoléhají na práci žen z Ukrajiny, Moldavska nebo třeba Filipín. Jak upozornila v rozhovoru pro deník *Právo* antropoložka Petra Ezzeddine z Fakulty humanitních studií UK, v Rakousku takto pečují migrantky až o 30 tisíc seniorů. Závislost celého sektoru péče na tzv. levné práci z východu, která byla dlouhodobě upozadována ve veřejné i politické diskusi, se najednou stala ústředním politickým problémem.

Práce v domácnosti obecně není vnímána jako práce, často se spíše používá výraz „pomoc“ a ženy, jež tuto práci vykonávají, jsou pak „pomocnice v domácnosti“. Chápání péče jako druhořadé práce, která vlastně ani prací není, je problém úzce spojený s genderovou nerovností, protože péči vykonávají většinou ženy a označováním péče jako „pomoci“ se tak může snadno ospravedlnit skutečnost, že není docenována ani politicky, ani ekonomicky. Pokud se v pozici pracovnice v domácnosti ocitne migrantka, znamená to pro ni tedy další druh zranitelnosti.

Celkem pracuje v Evropě v nájemné práci v domácnosti osm milionů lidí a na jejich situaci v pandemii upozorňuje také Evropský odborový svaz. Ten mimo jiné vyzývá evropské autority k tomu, aby zajistily dostatek ochranných pomůcek pro pracovníky a pracovnice v domácnostech, kontrolovaly bezpečnost práce a důsledně vyžadovaly dodržování pracovní doby.<sup>2</sup> Většina z toho se ale v praxi neděje, právě proto, že v mnoha zemích včetně Česka není práce v domácnosti vůbec vnímána jako práce, na kterou by se tyto požadavky měly vztahovat.

Nejsložitější je situace pro migrantky, které pracují a žijí přímo v rodině, kde pracují. Specifický charakter práce v domácnosti znamená například velmi obtížně vymahatelné dodržování zákoníku práce, jako je standardní pracovní doba, bezpečnost práce nebo třeba nárok na soukromí v domácnosti. „Vzhledem k téměř neustálému pobytu v rámci rodiny, respektive domácnostech seniorů, jsou pro tento typ služeb typické problémy s přesčasy, zejména s jejich definicí, s narůstáním počtu aktivit, které jsou od zaměstnankyně očekávány, a s problémy vyplývajících

<sup>2</sup> Viz <https://www.uni-europa.org/2020/04/02/covid-19-home-care-and-domestic-workers-unions-sign-joint-statement-with-employers/?fbclid=IwAR1yIowfEAr4yaWghaTSxmxuUVSfxRgOFXTB-ZmsosKaP70CCz9dxNkAcXw>.

z téměř nepřetržitého osobního kontaktu a ztráty soukromí pro samotné pečovatelky," vysvětluje P. Ezzeddine.<sup>3</sup>

Pečovatelky a pracovnice v domácnosti, které v rodinách nežijí, ale pravidelně do nich dojíždějí, jsou mnohdy zaměstnány prostřednictvím agentury (pokud vůbec dosáhnou na nějakou legální formu zaměstnání – Evropský odborový svaz odhaduje, že přinejmenším dalších osm milionů lidí se v této sféře pohybuje v rámci šedé ekonomiky). Extrémně nejisté podmínky a časté vykořisťování, jemuž jsou migranti a migrantky zaměstnaní prostřednictvím agentur vystaveni, se ukazují právě v krizových situacích – v Česku rozvířila debatu společnost Rohlík.cz, když se ukázalo, že v jejím skladu pracují na polská víza ukrajinští pracovníci. Situace pracovníků v sektoru péče je velmi podobná. Jak upozorňuje P. Ezzeddine, jen mezi Polskem a Německem funguje stovka agentur, které zprostředkování pečovatelské práce nabízejí.

Význam a zároveň problematičnost koridorů péče, přes které se pohybují ženy z východu směrem na západ, tak v důsledku pandemie stouply a dostalo se jim prostoru ve veřejné debatě, který měly mít už mnohem dříve. Stejně jako během předchozí „krize“, jež zasáhla Evropu, tedy té migrační, se ukazuje, že hranice jsou situacně vyjednávané a neplatí vždy pro všechny stejně. Bohaté státy jsou ochotné jejich význam zpochybnit ve chvíli, kdy vznikne ekonomická potřeba a poptávka po levné práci. „Nevyřčené a málo diskutované zůstávají širší socioekonomické a prekarizované pracovněprávní vztahy, na nichž tento systém stojí. Jsou to ekonomické nerovnosti uvnitř EU i globálně, které vytvářejí pobídky pro cirkulární migraci za prací,“ shrnuje Zuzana Uhde z oddělení Gender a sociologie SOÚ AV.<sup>4</sup>

## Genderová rovnost v postpandemické společnosti

Centrální role péče, která je v důsledku pandemie zviditelněna na lokální i globální úrovni, by proto měla vést k hlubší celospolečenské diskusi o nerovnostech. Kromě toho, že klíčové role ve společnosti mnohdy za prekérních podmínek a za nízké platy vykonávají ženy, v globálním kontextu se často jedná o ženy marginalizované na základě dalších sociálně připsaných kategorií, jako jsou národnost a geopolitický původ, etnicita nebo „rasa“. Prohlubující se ekonomické nerovnosti, které vytvářejí podmínky pro prekérní práci migrantů a migrantek, se stávají zásadním problémem nejen v situaci aktuální krize, ale dlouhodobě. Je na místě otevřít debatu o tom, zda by cílem opravdu mělo být vrátit se do stavu před pandemií, který se ukazuje jako neudržitelný. Jak upozorňuje například sdružení *Cross-Border Feminists*, návrat do

<sup>3</sup> Viz <https://www.soc.cas.cz/aktualita/kdo-se-o-nas-postara-migrantky-na-ceskem-trhu-prace>.

<sup>4</sup> Ibidem.

normality není řešením, protože normalita sama o sobě je problém.<sup>5</sup> Jakékoliv dlouhodobé, sociálně citlivé a ekonomicky funkční řešení dopadů pandemie se neobejde bez zásadního přehodnocení významu genderových a sociálních nerovností.

## Literatura

- ČSÚ. 2019. *Zaměstnanost a nezaměstnanost podle výsledků šetření VŠPS, roční průměry – 2018*. [online]. Praha: Český statistický úřad. [cit. 1. 6. 2020]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/zamestnanost-a-nezamestnanost-podle-vysledku-vsps-rocni-prumery-2018>.
- Sturn, S., van Treeck, T. 2013. „The Role of Income Inequality as a Cause of the Great Recession and Global Imbalances.” Pp. 125–152 in Lavoie, M., Stockhammer, E. (eds.). *Wage-led Growth. Advances in Labour Studies*. London: Palgrave Macmillan.

---

<sup>5</sup> Viz <https://spectrejournal.com/cross-border-feminist-manifesto/>.